

"Dominance" hemisfér - lateralita

Úvod

Lateralita bývá definována jako »vývojové úchytky v organismu podle jeho střední roviny, a to ve smyslu nadřazenosti jedné strany nad druhou«. Přitom je třeba zdůraznit, že tato »nadřazenost« je znakem normálního fyziologického vývoje a že tedy nejde o úchytky patologické.

Asymetrie může být patrná ve stavbě těla (a to **včetně** CNS) i ve funkci či výkonnosti smyslových párových orgánů. S jevem laterality se setkáváme již na počátku kulturního vývoje lidské populace především jako s otázkou »praváctví« a »leváctví«. Je zřejmé, že jistá asymetrie ve výkonnosti rukou je výhodná z hlediska účelnosti a hospodárnosti pracovního procesu. Umožňuje totiž vysokou specializaci v činnostech, jež provádí obratnější ruka. Druhá ruka pak provádí práce pomocné.

Nálezy z doby kamenné ukazují, že nástroje již tehdy byly užívány převážně *buď pravou, nebo levou rukou*. Není však dosud jasno, proč a jakým způsobem došlo k takovému *rozšíření praváctví a ústupu leváctví v kulturní historii lidstva*. Je velmi pravděpodobné, že je určitá spojitost mezi lateralitou a vývojem lidské řeči, neboť centra řeči jsou v naprosté většině případů v levé hemisféře, z níž je řízena i motorika pravé strany těla. Avšak ani tento vztah zdaleka ještě není plně prozkoumán. Jisté je jenom to, že dnešní civilizace je »pravoruká« a že člověk s převahou levé ruky má v ní svým způsobem nevýhodné postavení.

Navíc pak se s otázkou praváctví a leváctví v kulturním vývoji lidstva spojilo mnoho předsudků a pověr, které dodnes přetrvávají. V mnoha jazycích mají slova »pravý« a »správný« stejný základ a v kulturní symbolice nejrůznějších národů znamená pravá strana něco dobrého, prospěšného, nadějného, zatímco levá strana je spojována s představami zla, neúspěchu, hříchu ap.

Vedle laterality rukou se věnuje v posledních desetiletích velká pozornost i lateralitě očí. Lze totiž právem předpokládat, že právě dokonalá součinnost očí a rukou má významnou úlohu v mnoha důležitých činnostech, mezi nimiž psaní i čtení zaujímají přední místa.

Někteří autoři zkoumají ještě lateralitu dolních končetin a lateralitu sluchových analyzátorů. Zdá se však, že tato zjištění mají pro praxi již podružnější význam.

Dominance mozkových hemisfér

Lze obecně předpokládat, že převaha jednoho z párových orgánů pohybových nebo smyslových není věcí jen těchto orgánů samotných, nýbrž věcí jejich řídicího centra v mozku.

Ve vzájemném vztahu obou hemisfér však nejde o nadřazenost a podřazenost, ale o vzájemnou spolupráci. Pouze koordinovaná, neporušená činnost obou hemisfér umožňuje optimální analýzu signálů z periferie, vypracování adekvátních motorických programů a zajištění specificky lidských psychických funkcí.

Funkční rozdílnost levé a pravé hemisféry lze zjednodušeně popsat takto: *levá* hemisféra obsahuje centra pro motorickou a senzitivní složku řeči, řídí pohyby pravé poloviny těla a zvláště se uplatňuje při řízení pohybů pravé horní končetiny. Převládá v ní postupné analytické zpracování smyslových podnětů. Umožňuje vyšší symbolické procesy. V pravé hemisféře převládají při zpracování smyslových podnětů procesy syntetické. Tyto procesy umožňují vnímání složitých zrakových a sluchových podnětů a zvláště těch, které mají emotivní složku.

Součinnost obou hemisfér je zajišťována komisurálními vlákny. Zdrojem komisurálních vláken jsou povrchové vrstvy mozkové kůry. Nejdůležitější spojení představuje corpus callosum.

Vývoj laterality

Již první držení těla u novorozence je výrazně *asymetrické (tonicko-šijový reflex)* a do značné míry »předpovídá« budoucí lateralitu. Pravostranný tonicko-šijový reflex koreluje totiž významně s pozdějším praváctvím a levostranný s leváctvím, i když méně průkazně. Ve vývoji dítěte dochází pak k výrazné symetrizaci s vrcholem kolem 4. měsíce života. Na to přichází znovu období asymetrické, kdy dítě začíná manipulovat s předměty ve svém dosahu, uchopovat drobné věci, vkládat jednu věc do druhé atd. Dochází k tomu přibližně po 7. měsíci života a odpovídá to myelinizaci motorických drah v mozku a celkové zralosti CNS dítěte. Sledujeme-li v tomto období dítě opravdu pozorně, zjistíme zpravidla, že jedné straně začíná dávat přednost. Postup v lateralizaci je však pozvolný.

Přibližně od 4. roku, kdy dítě začíná ve větší míře užívat nástrojů, se lateralita vyhraňuje a ustaluje. Současně se však i více uplatňuje tlak prostředí, takže ubývá leváků a přibývá praváků. Ještě během

školního věku se procento praváků lehce zvyšuje. Lateralizace postupuje v jakýchsi vlnách a definitivní podoby nabývá teprve před koncem školního věku.

Genotyp a fenotyp

Mluví se často o »*genotypické a fenotypické lateralitě*«. Genotypem se přitom rozumí vrozený základní obraz určité funkce, který se v dalším vývoji jedince rozvíjí a utvrzuje, popřípadě upravuje a pozměňuje. Fenotypem se pak rozumí konečný výsledek tohoto procesu, neboli současný stav oné funkce.

Právě ve spojitosti s lateralitou je toto rozlišení důležité. Je totiž pravděpodobné, že v pravoruké kultuře dojde u mnoha dětí k ovlivnění vrozeného genotypu tlakem prostředí ve prospěch praváctví. Na druhé straně se však už objevily případy, kdy dítě bylo přecvičeno z praváka na leváka, když rodiče zachytili jeho celkem náhodný projev levou rukou, usoudili, že je »skrytý levák« a ze strachu, aby mu neublížili, začali soustavně posilovat levou ruku.

Neurofyziologie

Genotypický pravák však za dnešních okolností zůstane s největší pravděpodobností pravákem, kdežto genotypický levák se může stát fenotypickým levákem i ambidexterem.

Za ambidextrii pokládáme nevyhraněnou lateralitu - jakýsi mezistupeň mezi Leváctvím a praváctvím.

Jiný nevýhodný typ laterality představuje zkřížená lateralita ruky a oka. Jde o případy, kdy u téhož jedince je vedoucí ruka pravá, kdežto vedoucí oko levé - nebo naopak. Nutno tu opět předpokládat složitější a méně vyrovnané vztahy mezi mozgovými hemisférami než v případě laterality souhlasné.

Výskyt leváctví

Údaje o zastoupení leváků v populaci se velmi liší. Rozpětí výskytu je udáváno od 1 % do 30 %. Tyto rozdíly jsou zřejmě do velké míry obrazem nejednotnosti ve vyšetřovacím postupu. Mnozí autoři kladou totiž do jedné roviny zkoušky tvarové a funkční laterality, údaje anamnestické a vlastní pozorování genotypu a fenotypu atd., takže výsledky jsou těžko srovnatelné.